

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

**Світлана Миронова,
Доктор педагогічних наук, завідувач, професор кафедри
корекційної педагогіки та інклюзивної освіти**

Одним із новітніх напрямків сучасної освіти є активне запровадження інклюзивного навчання, яке передбачає урахування потреб і можливостей кожної дитини незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

У корекційній педагогіці є багато досліджень, присвячених розробці змісту й методів навчання різних категорій дітей з психофізичними порушеннями, зокрема, праці Р.М.Боскіс, А.Д.Гонєєва, А.І.Захарова, Т.Д.Ілляшенко, Г.Ф.Кумаріної, В.О.Липи, М.П.Матвєєвої, С.П.Миронової, В.Г.Петрової, В.М.Ремажевської, В.М.Синьова, Є.П.Синьової та ін. Всі вчені одноставні щодо необхідності корекційної спрямованості навчання цих дітей незалежно від типу закладу, і наголошують, що зміст та засоби корекції обумовлюються специфікою наявного порушення, а не формами організації навчання. Відповідно вагомого значення у процесі інклюзивної освіти набуває індивідуальний підхід, який дозволяє при доборі засобів, методів, темпу навчання врахувати індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей, можливостей.

Вчитель інклюзивного класу має добре знати особливості психофізичного розвитку і поведінки різних категорій дітей, типові труднощі, що виникають при оволодінні навчальним матеріалом і обумовлені характером певного захворювання. Педагог має розуміти, на якому етапі й чому виникла та чи інша проблема у навчанні, як це відображається на засвоєнні навчальної програми. До початку навчання дитини в інклюзивному класі вчитель має детально вивчити документацію про неї; провести бесіду з батьками про інтереси дитини, її схильності, можливості, потреби, улюблені

заняття; з'ясувати її характерологічні та поведінкові особливості; вивчити стосунки у родині.

Для навчання дітей з психофізичними вадами використовуються ті ж методи, що й для дітей з непорушеним розвитком, проте особливості психофізичного розвитку учнів обумовлюють інакші способи застосування цих методів. Зокрема, *методи навчання повинні бути корекційно – розвивальними*. Це найсуттєвіша відмінність спеціальних дидактичних методів, яка означає, що будь-який метод чи прийом окрім дидактичної мети має розв'язувати і корекційну, спрямовану на розвиток учнів. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів дитини, рівень розвитку її мовлення та опорно-рухової системи. Це передбачає, наприклад:

- відбір для кожного уроку певної невеликої за обсягом кількості навчального матеріалу;
- максимальну розгорнутість і поділ складних понять і дій;
- уповільненість навчання;
- повторюваність дій;
- наявність пропедевтичних періодів у навчанні;
- опору на чуттєвий досвід учнів;
- керівництво діями учнів;
- поступовий розвиток пізнавальних процесів;
- оптимізацію темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- посилення здатності дитини до саморегуляції;
- розвиток самостійності дитини.

Методи слід застосовувати у нерозривній єдності, гармонійно. Це обумовлено характером процесу пізнання, в якому поєднуються безпосереднє сприймання об'єктів і явищ, розумова обробка результатів

сприймання і практична діяльність. Тому жодна форма пізнання не може бути абсолютизована, оскільки це негативно вплине на реалізацію корекційних завдань. Гармонійність у поєднанні методів навчання означає не рівномірний розподіл методів на уроці, а поєднання їх у оптимальних пропорціях у залежності від певного критерію. Так, за аспектом передачі та сприймання навчальної інформації узгоджуються словесні, наочні та практичні методи; за логічним – індуктивні та дедуктивні; за аспектом мислення і розв'язання корекційних завдань – репродуктивні та проблемно-пошукові; за аспектом керування навчанням – методи самостійної роботи і роботи під керівництвом вчителя; за аспектом мотивації – методи стимулювання інтересу до навчання і відповідальності за нього тощо.

У процес навчання *необхідно включати методи, які викликають інтерес до учіння*. Це, зокрема, використання різних видів ігор, створення ігрових моментів, моделювання реальних ситуацій тощо. Ця особливість такого значення у навчанні дітей з нормальним розвитком не набуває, а у навчанні школярів з психофізичними вадами вона пов'язана із пасивністю дітей, зниженням їхнього інтересу до навчання і часто нерозумінням його необхідності, наявними труднощами й невдачами.

Методи мають відповідати принципам спеціальної дидактики. А саме:

- дидактичні методи мають бути спрямованими не лише на формування знань, вмінь і навичок учнів, корекцію їх психофізичного розвитку, а й на їх моральне виховання;

- методи навчання мають бути доступними для учнів і водночас забезпечувати доцільний рівень труднощів з метою стимулювання учнів до розумових дій, докладання вольових зусиль, оптимального розвитку;

- методи слід обирати так, щоб вони забезпечували свідомість і міцність засвоєння знань дітьми, формували у них вміння теоретичні знання застосовувати в практичній діяльності в різних умовах;

- поєднувати методи необхідно так, щоб вони призводили до оволодіння досвідом послідовно і системно;
- методи повинні стимулювати учнів до самостійної роботи, творчості, ініціативи;
- при виборі методів слід враховувати не лише загальні психічні закономірності, властиві дитині з певною категорією порушення та діагнозом, а й індивідуальні особливості кожної дитини.

Ефективність навчання учнів з психофізичними вадами залежить від того, наскільки вчителю вдасться врахувати індивідуально-психологічні можливості кожного з них і створити відповідні умови. Індивідуальний підхід у процесі інклюзивного передбачає урахування таких *особливостей*:

- ✓ клінічний діагноз; структура дефекту: первинний дефект, вторинні відхилення, наявність ускладнень, стан аналізаторів, фізичний стан, збережені сторони психіки;
- ✓ індивідуальні особливості пізнавальних процесів;
- ✓ темп діяльності;
- ✓ динаміка втомлюваності;
- ✓ коло уявлень про навколишнє середовище, рівень знань, зона актуального та найближчого розвитку;
- ✓ самооцінка; ставлення дитини до власного дефекту; компенсаторні можливості;
- ✓ особливості емоційної сфери;
- ✓ характерологічні особливості.

Відповідно різні категорії дітей з психофізичними вадами потребують специфіки індивідуального підходу у використанні прийомів корекційного навчання. Опишемо окремі з них, зауваживши, що детальне оволодіння спеціальними методиками можливе лише за умови копіткого вивчення фахівцями конкретних галузей корекційної педагогіки.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з порушеннями слуху

- робоче місце дитини має бути розташовано так, щоб вона завжди добре бачила обличчя вчителя;
- слід вимагати від дитини, щоб вона завжди дивилась на вчителя у момент його мовлення;
- слід контролювати, чи почула й зрозуміла дитина матеріал. Це можна здійснювати у різних формах, наприклад: «Повтори, що я сказала», «Продовж, будь ласка», «Розкажи, що ми сьогодні вивчали»;
- особливої корекційної спрямованості набувають уроки рідної мови, оскільки вади слуху перешкоджають правильному оволодінню мовою і мовленням. Тому важливого значення набуває граматична правильність мовлення дитини. Слід пропонувати учневі завдання, в яких він міг би вправлятися у складанні словосполучень і речень, коротких текстів у межах теми, що вивчається;
- необхідно приділяти увагу корекції звуко-буквеного складу слів;
- для уникнення помилок перед диктантом повідомити учня про що йдеться у тексті; заздалегідь ознайомити із складним для нього звуко-буквеним складом, значенням і граматичним оформленням слів і словосполучень;
- слід спеціально готувати учня до переказу. Наприклад, спочатку пропонують учневі почитати текст про себе, потім послухати, як читає вчитель. Якщо й після цього учневі важко переказувати самостійно, то скласти з ним разом запитання чи план до тексту;
- на уроках математики особливу увагу приділяти розумінню словесної умови задачі.

Навчання і виховання дитини з вадами слухової функції має поєднуватись із оздоровленням, корекційними заняттями з розвитку слуху і мовлення, по необхідності - із лікуванням, заняттями з психологом.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з порушеннями зору

- робоче місце дитини має бути гарно освітленим;
- в організації робочого місця, обсягу матеріалу, наочності й методів навчання необхідно враховувати конкретний зоровий діагноз;
- наочні посібники мають бути чіткими, яскравими, не дрібними;
- зорову роботу слід чергувати з усною чи дотиковою, враховуючи підвищену втомлюваність зору;
- для зняття зорової втоми після 10-15 хвилин зорового навантаження виконати спеціальні розслаблюючі вправи;
- не перебільшувати обсяг домашніх завдань, щоб не перевантажувати зір;
- використовувати не лише зір, а й збережені аналізатори;
- слідкувати за поставою дитини: відстань від очей до робочої поверхні має бути не меншою за 30 см, для читання використовувати підставку;
- можна використовувати спеціальні адаптивні умови, наприклад, оптичні (окуляри, лінзи, призми), неоптичні (фломастери чорного кольору, кольорові маркери тощо).

Навчання і виховання дитини з вадами зорової функції має поєднуватись із оздоровленням, корекційними заняттями з розвитку зору, по необхідності - із лікуванням, логопедичними заняттями, психокорекцією.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з порушеннями мовлення

- важливим завданням є стимулювання пізнавальної й мовленнєвої активності дитини;
- слід формувати прийоми розумової роботи, необхідні для оволодіння граматиною;
- необхідно здійснювати роботу над усіма ланками процесу породження мовленнєвого висловлювання, зокрема: мотивація мовленнєвих дій, їх планування, контроль за мовленням;

- вчити дитину міркувати, робити розгорнуті висновки;
- детальний інструктаж перед виконанням завдань, з урахуванням можливих проблем у розумінні мовлення;
- при грубих і стійких помилках дитини у письмі й читанні не додаткова робота, а – спеціальний логопедичний вплив;
- мовлення педагога має бути зразковим, чітким, емоційно виразним, складатись із коротких зрозумілих речень;
- урахування особливостей особистості дитини (зокрема, при таких діагнозах, як ринолалія, заїкання та інш.) й психологічна підтримка з боку вчителя – підбадьорювання, заохочення успіхів.

Навчання і виховання дитини з вадами мовлення має поєднуватись із оздоровленням, логопедичними заняттями, по необхідності - із лікуванням, психотерапевтичним і психокорекційним впливом, заняттями з ЛФК.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з порушеннями інтелекту

- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів, що виявляється в зменшенні обсягу матеріалу, його спрощенні за характером і структурою;
- наочність навчання: використання різних видів наочності, її відповідність рівню розвитку сприймання й мислення дитини, поступове ускладнення (від реальних предметів та об'єктів до символічної наочності), задіявання якомога більшої кількості аналізаторів (слух, зір, дотик), поєднання наочних методів із словесними, практичними;
- уповільненість процесу навчання з урахування інертності нервових процесів дітей;
- повторюваність у навчанні та вихованні з метою ліквідації фрагментарності сприймання, недосконалості запам'ятовування. Повторення має бути систематичним, різноваріативним, з різним ступенем залучення дитини;

- включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод (принцип вправляємості) – всі теоретичні відомості, правила мають бути засвоєні через практичну діяльність різного ступеня труднощів і новизни; без відпрацювання вмінь у практиці подолати наявний у розумово відсталих учнів розрив між теорією й практикою неможливо;

- спеціальна організація праці – у процесі роботи слід вчити учня планувати свою діяльність, міркувати про послідовність та способи виконання, описувати результати і порівнювати їх із зразком;

- використання гри у навчально - корекційній роботі – з метою підвищення інтересу дитини до навчальної діяльності, подолання її пасивності слід використовувати як дидактичну, так і сюжетно-рольову гру;

- дотримання охоронно-педагогічного режиму з урахуванням конкретного клінічного діагнозу;

- позитивні емоції педагога слугують засобом стимулювання дитини до навчальної діяльності й спілкування, формують її віру у свої можливості.

Навчання і виховання розумово відсталого дитини має поєднуватись із оздоровленням і лікуванням, логопедичними заняттями, заняттями з психологом, лікувальною фізкультурою.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей із ЗПР

- основним завданням є допомога дитині в оволодінні різними знаннями про навколишнє середовище, розвиток у неї спостережливості і досвіду практичної навчальної діяльності, формування вмінь самостійно здобувати знання і користуватись ними;

- необхідно передусім виявити і заповнити прогалини у знаннях дитини;

- максимально стимулювати й підтримувати активність дитини;

- при наявності труднощів у виконанні практичної роботи – пояснити навчальний матеріал заново і дати додаткові вправи, дати додаткові навідні запитання, навести аналогії;
- частіше, ніж у роботі з нормально розвиненими дітьми, використовувати наочність, вправи;
- при труднощах орієнтації у завданні - використовувати поетапну інструкцію і поетапне узагальнення;
- давати завдання з опорою на зразок (наочний, словесний, конкретний);
- розвивати навички планування своєї діяльності, самоконтролю і словесного звіту;
- працювати в уповільненому темпі, підвищуючи його поступово;
- підвищувати працездатність дитини;
- зменшувати кількість ігрових методів навчання, формуючи прийоми навчальної діяльності;
- підвищувати мотивацію навчально-пізнавальної діяльності.

Навчання і виховання дитини із ЗПР має поєднуватись із оздоровленням, логопедичними заняттями, заняттями з психологом, по необхідності - із лікуванням, лікувальною фізкультурою.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з ПОРА

- слід визначити оптимальне дозування виконання письмових робіт з урахуванням порушень загальної та дрібної моторики пальців рук;
- передбачати варіативність письмових робіт – не лише самостійне письмо, а й роздаткові картки з друкованою основою; не лише ручка, а магнітна дошка, комп'ютер;
- давати більше часу на виконання письмових завдань або заміна частини з них на усні;

- при наявності порушень просторових відносин і несформованості зорово-просторової координації слід використовувати наступні прийоми:
 - спеціально вказати (ручкою, олівцем) рядок і місце, де потрібно починати писати, малювати;
 - позначати відстань між рядками чи частинами завдання;
 - при виконанні арифметичних дій у стовпчик можна розфарбувати клітинки олівцем, наприклад, сотні – зеленим, десятки – синім, одиниці – червоним;
 - використовувати перфокарти;
 - при читанні використовувати спеціальні закладки з прорізами для фіксування слова, словосполучення чи речення;
 - оцінюючи дитину, не знижувати бали за повільну відповідь, недостатню інтонаційну виразність, особливості письма.

Навчання і виховання дитини з вадами опорно-рухового апарату має поєднуватись із оздоровленням і лікуванням, логопедичними заняттями, заняттями з психологом, лікувальною фізкультурою, масажем.

Індивідуальний підхід у навчанні дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери

Основою навчально-виховної роботи з дітьми з реактивними станами і конфліктними переживаннями є ослаблення чи усунення дії психотравмуючого фактору. Ці діти потребують таких спеціалістів, як психолог, психотерапевт, індивідуального підходу з боку вчителя. Важливим є включення дитини у колективні форми спілкування й діяльності.

При наявності психопатії:

- виховання цілеспрямованої й планомірної діяльності;
- формування гальмівних реакцій;
- виховання інтелектуальних інтересів;

- вироблення правильної й усвідомленої самооцінки поведінки і діяльності;
- чіткий режим;
- постійний контроль за діями дитини;
- єдність вимог з боку членів родини, педагогів;
- у спілкуванні з дитиною – спокійний тон, врівноваженість;
- при назріванні афективних спалахів - переключення дитини на інші види діяльності.

З аутичними дітьми працюють психотерапевти, психолог.

Наголосимо ще раз, що всі категорії дітей з психофізичними вадами потребують не лише навчання, а й корекції індивідуальних порушень розвитку, яка розв'язується як на уроках, так і у процесі індивідуальних корекційних занять із спеціалістами.

Співпраця вчителя з іншими спеціалістами та батьками дитини

Однією з умов інклюзивної освіти є забезпечення співпраці між фахівцями, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дитини, і батьками. Зауважимо, при яких вадах дитина потребує корекційної роботи вузьких спеціалістів:

- логопедична робота проводиться з дітьми, які мають вади мовлення, інтелекту, ЗПР, ДЦП, комплексні порушення; за наявності мовленнєвих порушень і з дітьми, що мають вади зору;
- роботи психолога потребують діти із вадами інтелекту, ЗПР, емоційно-вольової сфери; а за наявності певних проблем (порушення поведінки, орієнтації у просторі, особистісні проблеми тощо) – й інші категорії дітей;
- заняття з лікарем ЛФК відвідують діти з порушеннями моторики при різних видах аномалій;

- тифлопедагог проводить корекційні заняття з дітьми, які мають вади зору;
- сурдопедагог коригує мовлення дітей з вадами слуху;
- необхідність роботи з дитиною невропатолога, психіатра, офтальмолога, отоларинголога, лікаря-масажиста визначається після комплексного обстеження.

У будь-якому випадку зміст і обсяг роботи спеціалістів визначається індивідуально для кожної дитини після вивчення її особової справи і відповідних обстежень.

Календарне планування вчителя інклюзивного має узгоджуватись із планами роботи інших фахівців; важливою умовою співпраці є й постійне взаємне інформування про результати роботи дитини, її труднощі й досягнення. Вчитель повинен бути поінформованим і щодо медикаментозного лікування дитини чи необхідності для неї охоронного режиму, адже від цього залежить вибір методів роботи, тривалість і обсяг навантаження. Водночас вчитель, який найтісніше працює з дитиною, має, аналізуючи труднощі й проблеми дитини, повідомляти про них психологу, логопеду чи лікарю.

Одним із завдань роботи вчителя є надання батькам кваліфікованої допомоги у вихованні дитини з вадами психофізичного розвитку, зокрема, у формуванні адекватних взаємостосунків між батьками, іншими членами сім'ї та дитиною; створенні комфортної для розвитку дитини сімейної атмосфери; розширенні інформованості батьків про потенційні можливості дитини, її перспективи у різних аспектах життя; залученні членів родини до активної участі у вихованні й навчанні дитини.

Батьки не усвідомлюють, як їхня дитина просувається у шкільному навчанні, часто є неадекватними у оцінюванні можливостей своєї дитини, занижують або завищують вимоги до неї. Важливо відразу налаштувати батьків на активну участь у житті й вихованні дитини, оскільки передусім від

цього буде залежати її розвиток, адаптація в інклюзивному класі. Саме тому педагоги і психолог повинні повідомляти батьків про успіхи дитини, пояснювати, у чому батьки можуть їй допомогти, до яких сімейних справ залучати. Бажано, щоб батьки контролювали виконання дитиною домашніх завдань, стимулювали до використання у самостійному житті навичок, одержаних під час занять з учителем чи іншими фахівцями.

Водночас важливим є і зворотній зв'язок. Батьки також мають інформувати педагогів і психолога про успіхи дитини, її труднощі, проблеми у здоров'ї й поведінці, одержане лікування тощо.

Отже, забезпечення індивідуального підходу у навчанні дітей з психофізичними порушеннями є однією з вагомих умов запровадження інклюзивної освіти.

Список використаних джерел

1. Боскис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1988. – 128 с.
2. Гонеев А.Д., Лифинцева Н.И., Ялпаева Н.В. Основы коррекционной педагогики. - М.: Akademia, 1999. – 280 с.
3. Захаров А.И. Как предупредить отклонения в поведении ребенка. – М.: Просвещение, 1986. – 128 с.
4. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.М. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 120 с.
5. Коррекционная педагогика в начальном образовании / Под ред. Г.Ф.Кумариной. – М.: Академия, 2001. – 320 с.
6. Матвеева М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Навчально-методичний посібник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2005. – 164 с.
7. Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвеева; [за заг.

ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 264 с.

8. Петрова В.Г., Белякова И.В. Кто они, дети с отклонениями в развитии? – 2-е изд.- М.: Флинта: Московский социально-психологический институт. – 2000. – 104 с.